

**Ўзбекистонда маънавий янгилашиш тушунчасининг илмий-
назарий ва методологик асослари**

**Фарду вокал ва чолғу ижрочилиги
кафедраси доценти в.б А.Нурмухамеджанов**

Аннотация: Ушбу мақолада Маънавий янгилашиш тушунчаси ва унинг мазмун моҳиятига эътибор қаратилган. Жамиятнинг маънавий ҳаёти унинг мазмун моҳияти, маънавий фаолият, маънавий муносабатлар мақолада кенг ёритиб берилган. Ушбу мақолада маънавий қадриятлар, маънавий янгилашиш тушунчаси ва унинг мазмун моҳияти ҳақида ҳам тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: маънавият тушунчаси, жамиятнинг маънавий ҳаёти, маънавий янгилашиш, маънавий фаолият, маънавий муносабатлар, маънавий эҳтиёжлар, маънавий манфаатлар.

Ўзбекистонда мустақиллик шарофати билан амалга оширилаётган улкан бунёдкорликлар тизимида замонавий архитектура ютуқлари асосида мусиқа ва санъат мактаблари қурилишига катта эътибор қаратилмоқда. Бугун барча туман ва шаҳарларда санъат ғунчалари учун барпо этилган кошоналарда келажакимиз нодир истеъдодлари миллий ва замонавий мусиқа санъати сирларини пухта эгалламоқдалар. Ёш истеъдодларга бунчалик катта эътибор қаратилиши инсон маънавий ҳаётида мусиқанинг катта ўрни ва роли билан бевосита боғлиқдир. Маънавиятнинг шаклланишида мусиқа санъатининг алоҳида ролини “Юксак маънавият-енгилмас куч” асарда таъкидланишича “Энг муҳими, бугунги кунда мусиқа санъати навқирон авлодимизнинг юксак маънавият руҳда камол топишида бошқа санъат туларига қараганда кўпроқ ва кучлироқ таъсир кўрсатмоқда” дейилади. Бу фикрдан кўриниб турибдики, ёшларимиз маънавиятини шакллантиришда бошқа санъат турларининг ролини инкор этмаган ҳолда, мусиқа ва ашула санъатининг ролига алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади.

Ёшлар ахлоқий тарбиясига таъсир этувчи мусиқа маънавияти ўз оҳанглари билан инсон қалбига тўғридан-тўғри кириб борадиган, унинг руҳияти ва кайфиятига тез ва кучли таъсир кўрсатадиган, ижтимоий фикрини уйғотиб ўзи ва бошқа одамларга нисбатан муносабатини теранлаштирадиган,

янги орзу ва режалар сари ижодий интилишга куч-қудрат бағишлаб, фаол турмуш тарзи кечиришга ундайдиган, жисми ва руҳиятига ором бериб, маънавий маданиятини юксалтирадиган беқиёс илоҳий неъматдир.

Буни ҳар тонг давлатимиз мадҳиясини эшитиб, унинг мусиқа ва матнини биргаликда такрорлаётган ҳар бир инсонда пайдо бўладиган руҳий кечинмаларда ёки спортчининг юксак ғалабаси шарафига давлат байроғи кўтарилиб, мадҳия янграй бошлаган вақтда кўзидан сизиб оқаётган қувонч ёшарини тия олмаслигида яққол кўришимиз мумкин.

Инсоннинг кундалик ҳаёти фақат қувонч ва тантаналардан иборат эмас: ҳар бир киши турли ҳаёт завқи ва ташвишларини ўз бошидан мунтазам кечиради. У ҳаётнинг ташвишлари ва турмуш муаммолари гирдобига кириб қолганда ҳам энг яқин юпанч-бу, мусиқа бўла олади. Бир тасаввур қилинг: шундай нохуш ҳолатга тушиб қолган ҳар қандай киши энг қадимий мусиқа асбобларидан бири-най созидан таралаётган “Чўли ироқ”ни эшитса, бир зум узоқ ўйга чўмади, бутун ҳаётининг мазмун ва моҳиятини англаб етишга ҳаракат қилади, ўзини ҳозирда руҳан янгиланган, қайта уйғонгандек бўлади. Демак, мусиқа инсон қалбини очувчи асосий калит, унга ором берувчи энг муҳим воситадир.

Ҳар қандай шаклдаги тафаккур, билиш жараёни тасаввурлар, тушунчалар, категорияларнинг таркиб топишига олиб келади. Инсон тасаввур, тушунча, категориялар ёрдами билан фикр юритади, деганда у ўз онги ёрдамида муайян ҳаётий жараён, ўзгаришларни акс эттиришда улардан фойдаланиши назарда тутилади. Демак, ҳар бир тасаввур ва тушунча айни вақтда воқелик ходисаларининг у ёки бу жихатларини акс эттиради, бинобарин, инсон улар орқали оламни билади, сўнгра уларни бошқа кишиларга етказмоқ, учун тил шаклларига киритади. Шубҳа йўқки, атрофимизни табиат ҳодисалари, предметлари, инсон томонидан яратилган жисм ва буюмлар куршаб олган. Бу олам ўзининг ниҳоятда хилма-хил шакллари, ранглари, жараёнлари, маконий муносабатлари билан инсон ҳиссиётига таъсир этиб туради, сезгиларида акс этади. Моддий оламнинг алоҳида олинган ушбу нарсалари, уларнинг ўзаро муносабатлари инсон онги томонидан билиб олишга даъват этилади, тафаккуримизда сўз ва тил ходисаларини юзага келтиради. Яна шундай олам ҳам мавжудки, бу инсон руҳи, инсоннинг маънавий олами, тарихнинг катта ютуғи сифатида олиб

караладиган инсониятнинг маънавий ҳаётидир. Маънавият ижтимоий ҳаётнинг таркибий кесими бўлиб, унинг алоҳида соҳасини ташкил этиш билан бирга моддий ҳаёт сингари объектив реалликка ҳам эгадир. Маънавият, маънавий ҳаётнинг жамият ҳаётида тутадиган ўрни ҳақида сўз юритишдан олдин «маънавият» атамасининг мазмунини аниқлаб олиш лозим. «Маънавият»нинг ўзагини «маъно», «маъни» сўзлари ташкил этиши ҳақида адабиётларда тўхтаб ўтилган. Текширувчиларнинг фикрича, «маънавият» атамаси, бир томондан, арабча «маъни» ўзагидан ҳосил бўлган. Илк ислом ислоҳотчилари таълимотича, Калом бир талай қисмларга бўлинган: борлиқдан аввалги ҳаёт — куммун, атомлар ҳақидагиси — жавҳар ал-фард, сабабий боғланиш тўғрисидаги таълимот — таваллуд, моҳият тўғрисидаги илм — маъно ҳисобланган. Шундай қилиб, нарса-ҳодисалар, жараён, табиат ва жамият, ҳатто Оллохнинг моҳияти «маъна»да ўз ифодасини топган. Иккинчи томондан, маънавият ҳам, унинг ўзаги «маъна» ҳам қадимги хинд фалсафасида кенг қўлланилган «манас» тушунчаси билан боғланган бўлиши мумкин. Бундай тақдирда у дўстлар ва улфатлар жойи маъносини билдиради. Тилшуносликка оид луғатларда ҳам «маънавият» — ахлоқийлик, кишининг ички ва руҳий олами билан боғлиқ; маъноларни англатишига айтилади. Маънавият муаммоси жуда ҳам мураккаб ва серқиррали бўлганлиги сабабли унга берилган таърифлар ҳам ранг-барангдир. Бунда қуйидагича манзарага дуч келамиз: маънавият деганда — шахсий онг; кишиларнинг руҳий фаолияти; ахлоқ; нафосат ва назарий қадриятлар йиғиндиси, ҳақиқат ва ҳиммат ҳамда ¹гўзалликнинг киёми; инсоннинг хис-туйғулари; инсоннинг жамики ахлоқий қадриятлари йиғиндиси қабилар тушунилади. Келтирилган фикрларни умумлаштирадиган бўлсак, маънавият бепоён, чексиз борлиқнинг инсон руҳида акс этишидир. Жамиятнинг маънавий ҳаёти ҳақиқий маънодаги инсоний ҳаёт, фаолият, муайян ижтимоий соҳада кишилар кечирадиган ҳаётдир. Маънавий ҳаёт кишилар мавжудлигининг реал, жонли жараёни, ҳар қандай даражадаги мавжудлиги ифодаси бўлиб, у кундалик оддий тушунчалардан тортиб, инсониятнинг энг қайноқ ижоди, ҳаёллари, руҳий олами, хиссий кечинмаларигача бўлган ҳолатларни ўз ичига олади. Жамиятнинг маънавий ҳаёти икки жиҳати билан характерлидир. Биринчидан,

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент, «Ўзбекистан», 1998.

у кишилар хаётий фаолиятининг реал жараёни, унинг асосий типларидан биридир. Шу маънода барча ижтимоий жараёнларни у ўз таркибига олади. Зарурий моддий неъматларга эга бўлиш мақсадида инсонлар шубҳасиз, моддий ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланади. Бироқ онгли зот сифатида улар ўзларининг маънавий эҳтиёжларини кондирмасдан яшаши ҳам мумкин эмас. Шунинг учун онгли ишлаб чиқаради, маънавий муносабат ва муомалалар тизимига киради. Демак, улар ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан яшашга даъват этилган бўлади. Иккинчи томондан, маънавий хаёт жамият хаётининг нисбатан мустақил соҳасидир. «Жамиятнинг маънавий хаёти» тушунчаси «жамиятнинг маънавий соҳаси» тушунчаси билан аниқлаштирилади. Жамиятнинг маънавий соҳасига бутун маънавий хаёт эмас, балки унинг баъзи қатламлари ёки махсус маънавий ишлаб чиқариш даражаси билан боғлиқ бўлган (профессионал) томонлар киради, жамиятнинг маънавий хаёти кишилар маънавий жиҳатдан эркин бўлишлари билан боғлиқ ҳолда амал қилади. Инсоннинг маънавий эркинлиги унинг эркин фаолият соҳиби сифатида ўзини англаб етишини билдиради. Инсоннинг маънавий эркинлиги ҳақиқий кадриятларга эркин муносабатда бўлишда, маънавий-ижодий эркинликда намоён булади. Маънавий соҳанинг асосини маънавий ишлаб чиқариш ташкил этади. Бу жараёнда онг, яъни ғоялар, қарашлар, тасаввурлар ишлаб чиқарилади. Дарҳақиқат, кишилар ўзларининг хаёт кечиришлари учун зарур бўлган моддий неъматларни ишлаб чиқариш билан чегараланибгина қолмасдан, балки ўз тасаввурлари, тушунчаларини ҳам яратадилар. Онгли ишлаб чиқариш тарихан аниқ шакллар (турлар)да амалга ошириладики, унинг ҳар бир шакли (сиёсий, ахлоқий, эстетик ва ҳ.к.) маънавий ишлаб чиқаришнинг алоҳида тармоғини ташкил этади. Маънавий ишлаб чиқариш ижтимоий онгли, маънавий кадриятларни яратишдан иборатдир. Маънавий кадриятлар (илмий ғоялар, қарашлар, бадиий асарлар, рассомлик асарлари) маънавий мулоқотларнинг моҳиятини ифодалайди. Бунинг натижаси ўларок; ижтимоий онг омма ўртасида кенг тарқалади. Маънавий ишлаб чиқаришнинг ўзига хослиги унинг маҳсулотлари билан боғлиқлигидадир. Маънавий ишлаб чиқариш маҳсулотлари ўзининг янгилиги, охори тўқилмаганлиги (янги бадиий асар, янги картина, янги илмий билимлар) билан ажралиб туради. Уларнинг аксарияти моддий тусга киради, яъни китоб, рассомлик асарлари сингари таркиб топиб, ўз яратувчилари ва истеъмолчиларидан алоҳида яшаши

хам мумкин. Бошқа ҳиллари эса уларни яратиш ва ижро этиш жараёнида воқеъ бўлади. Масалан, артист сахнага чиққанда, маърузачи (лектор)- ўқитувчи аудиторияга кирганда шундай ҳолат рўй беради. Демак, маънавий фаолият жараёнининг ўзи унинг маҳсули бўлиб намоён бўлади. Маънавий ишлаб чиқариш аклий ва интеллектуал меҳнатга асосланади. Жамиятнинг ривожланиш асносида аклий-интеллектуал меҳнат инсон ва унинг фаолияти учун янада кенг имкониятларни вужудга келтиради. Унинг ўзига хос хусусиятларидан бири ҳам ана шунда. Аклий меҳнатнинг жозибадорлиги, айникса, адабиёт ва фан соҳасида ана шу ҳолат билан белгиланади. Шуни айтиш керакки, маънавий ишлаб чиқариш энг аввало, меҳнатнинг ижодий характерини намоён қиладиган соҳадир. Санъаткор, олим, rassom, бастакорнинг меҳнати ҳақиқатан ижодий меҳнатдир. Кенгрок маънода оладиган бўлсак, инсоннинг ҳар қандай меҳнати маънавийлик билан суғорилган, «маънавийлашган»дир, сабаби — моддий фаолиятда инсон нафакат жисмоний, балки маънавий кучларини ҳам сарф қилади. Шу боисдан, адабиётларда моддий ишлаб чиқаришнинг маънавий имкониятлари, негизлари деган тушунча амал қилади.

Маънавий фаолият жамият маънавий ҳаётининг негизини маънавий фаолият ташкил этади. Фаолият бу кишилар мавжудлиги, борлигининг муайян усулидир. Маънавий фаолият ҳам фаолиятнинг бошқа турлари сингари ижтимоий шартланган бўлади. Маънавий фаолият мақсадни кўзда тутадиган моҳиятдир. Чунки кишилар ўз манфаат ва эҳтиёжларини кондиритиш жараёнида муайян мақсадларга эришишга ҳаракат қиладилар. Кишиларнинг интилишлари, воқеъликни ўзгартириш борасидаги ижодий ёндашишлари уларнинг мақсадида ўз аксини топади. Маънавий фаолият деганимизда «руҳ»нинг мавҳум ҳолатини эмас, балки инсоннинг аклий, жисмоний, ташкилотчилик ва бошқа ҳатти-ҳаракатлари мажмуини тушунамиз. Бу фаолият маънавий кадриятлар яратишга йўналтирилади, айни вақтда, санъат асарлари, фалсафа, илмий тадқиқотлар, ахлоқ, ва ҳуқуқнинг меъёрларида, сиёсий ғояларда, идеаллар, орзу ва фантазияларда ўз ифодасини топади. Бу фаолият инсоннинг мақсадига мувофиқ интилишларини ифодалаб, унда инсоний қобилият ва иштиёқ, ирода ва ҳиссиёт, ақл ва хаёл уйғунлиги намоён бўлади. Оқибат-натижада, инсон туйғулари, ақли, тафаккури, хаёллари, билиши, ҳаётий тажрибаси, кишиларга муносабати моддийлашади. Бошқача

айтадиган бўлсак, маънавий фаолият ғоялар, онг, хис-туйғулар, тафаккур ишлаб чиқариши билан боғланган бўлади. Инсон бу фаолият туфайли маънавий қадриятларни ишлаб чиқади, шу туфайли бу жараёни маънавий ишлаб чиқариш деб аташ мумкин.

Бирок, «фаолият» тушунчаси билан «ишлаб чиқариш» тушунчаси қўлланиш жиҳатидан бир-бирига тенг эмас. Фаолият аклий, ижодий меҳнат билан шуғулланадиган алоҳида олинган инсон ёки кишилар гуруҳига хос хусусиятдир. Ишлаб чиқариш эса ўз кўламига кўра кенг маънони ифодалаб, инсон ёки кишилар гуруҳининг аниқ меҳнати, фаолиятинигина эмас, балки шу билан бирга, фаолият амал киладиган, оммалашадиган, жамият микёсида кенг тарқалишига йўналтирилган ижтимоий ташкиллаштиришни ҳам ўз ичига олади. Ишлаб чиқариш яратилган қадриятлар мавжудлиги ва амал қилишининг зарурий шарт-шароитидир. Айтиш мумкинки, маънавий ишлаб чиқариш маънавий қадриятларни ижтимоий ишлаб чиқариш, истеъмол қилиш ва айирбошлаш учун зарур бўлган барча нарсалардир.

Маънавий фаолият ўзининг ранг-баранглиги жиҳатидан қуйидаги турларга бўлинади: сиёсий фаолият, ҳукукий ва ахлокий фаолият, илмий фаолият, иктисодий фаолият, диний ва фалсафий фаолият.

Маънавий муносабатлар ҳақида мулоҳаза юритган вақтимизда муносабатлар муаммосига эътибор бермаган эдик, энди бу ҳақда тўхталиб ўтиш зарурияти бор. Чунки маънавий фаолиятнинг ўзи ижтимоий муносабатларга бевосита сингиб кетгандир. Кишилар ҳаётининг моддий шакллари ҳақида гап борганда, табиийки, унга моддий ишлаб чиқариш фаолияти — меҳнатнинг барча турларини киритамиз. Моддий муносабатлар тушунчаси остида эса ишлаб чиқариш, тақсимот, айирбошлаш бўйича муносабатлар; авлодни давом эттириш билан боғлиқ муносабатлар; табиатга муносабат қабилар кўзда тутилади. Ва ниҳоят, моддий мулоқотни ҳам эсдан чиқармаслик керак. Буларнинг барчаси жамланган ҳолда кишилар моддий ҳаётининг ижтимоий шаклини ифодалайди. Табиийки, кишиларнинг алоқалари муносабатларнинг негизини ташкил этади, бинобарин, муносабатнинг ўзи кишилар ўртасидаги алоқаларнинг ранг-баранг шаклларида бошқа нарсаси эмас. Инсоннинг ижтимоий моҳияти муносабатларсиз, алоқаларсиз маънога эга эмас. Инсон онги нафакат реал оламни, шу билан бирга, инсоннинг амалий фаолиятини ҳам, амалий муносабатини ҳам акс эттиради. Инсоннинг шахсий маънавий

олами воқелик ҳақидаги билимлар, тасаввурлар ва образлар бирлигида ўз ифодасини топади. Мулоқот — алоқа ва муносабатнинг негизини ташкил этсада, шунинг ўзи билан чегараланиб қолмайди. Кишилар ўртасидаги муомалалар жамият тараккиёти даражасига боғлиқ ҳолда турли шаклларда намоён бўлади ва ҳамма вақт шахсий маъно касб этади. Чунки кишилар ўзаро муомала қилган пайтларида жонли кишилар бўлиб кўзга ташланади. Бирок кишиларнинг оламга муносабатлари оқибат-натижада ижтимоий муносабатлар сифатида таркиб топади. Инсонларнинг маънавий эҳтиёжларининг таркиб топиши ва ривожланиши ҳамма вақт инсоннинг камол топиши, биринчи навбатда, унинг қобилиятлари билан боғлангандир. Чунончи, ёшларнинг вояга етиши, улар организмнинг ривожини, тарбиясини янгидан янги эҳтиёжларнинг шаклланиши билан боғлиқдир. Эҳтиёж — бу зарурат. Биз уларни ўйлаб топмаймиз, англаб етишимиз ёки англаб етмаслигимиз мумкин. Ҳар қандай эҳтиёж ўз асосига кўра, инсоннинг муҳит билан ўзаро алоқадорлиги туфайли юзага келади. Инсоннинг маънавий эҳтиёжлари негизда унинг маънавий туйғулари ётади, бу туйғулар ижтимоий моҳиятга эга бўлиб, бутун жаҳон тарихининг маҳсулидир. Мусикани фарқловчи қулоқ, шакл гўзаллигини хис этадиган кўз ва бошқа унга ўхшаш туйғулар меҳнат туфайли таркиб топган. Нафакат туйғулар, балки тафаккур ва ҳаёл ҳам маънавий эҳтиёжларни шакллантиради. Инсон табиат бағрида яшайди, кишилар орасида истикомат қилади, бу омил унинг туйғулари намоён бўлиши учун тегишли имкониятларни яратади, эҳтиёжларини аниқ ўтайди, оламга муносабатини белгилайди. Масалан, табиатнинг гўзал манзараси кайфиятга қараб турлича идрок этилиши мумкин: табиат гўзаллиги шаҳарликка нисбатан кишлоқ аҳолисида бошқача таассурот туғдиради; оч одамнинг овқатга бўлган муносабати тўқниқига нисбатан бутунлай бошқача бўлиши ҳақида ҳам худди шундай дейиш мумкин. Маънавий манфаатлар муаммоси ҳамма вақт долзарб масала бўлиб келган. Одатда, манфаатлар эҳтиёжлар билан бир қаторда кўриб чиқилади. Уларни умумийлаштирадиган нарса шуки, дам эҳтиёж, дам манфаат амалий фаолиятни ҳаракатлантирувчи кучлардир. Эҳтиёж манфаатни туғдиради, бунинг устига, бир эҳтиёжнинг ўзи бир неча манфаатни талаб қилиши ҳам мумкин. Демак, инсонда эҳтиёжга қараганда манфаатлар кўпчилиқни ташкил қилади. Масалан, ейишга бўлган эҳтиёж озиқ-овқат маҳсулотларига нисбатангина манфаат туғдирмайди, айти

вакда, у билан узвий боғланган бошка ҳодисалар тизими, маиший хизмат кўрсатишга ҳам манфаатли муносабатни такозо этади. Бу ерда фақат «қорин» ташвишинигина кўриб қолмасдан, балки инсонни ижтимоий муносабатларга олиб кирадиган тизимни ҳам идрок этамиз. Авлодни давом эттириш категорияси икки жинс манфаатини ифодалабгина қолмасдан, балки шу билан бирга ахлокий, эстетик туйғулар, турмушни яхшилаш, оилани бошқариш каби бошка шу тартибдаги ҳодисаларни ҳам талаб қилади. Инсоннинг эҳтиёжлари унинг манфаатларига нисбатан анча турғундир. Очлик туйғуси ваҳший ёки маданийлашган инсон ҳис этишидан катъий назар, ўзгармай қолади. Бирок бу туйғу инсонда ёввойига нисбатан бошқа тартибда кечади. Билишга бўлган эҳтиёж илмий, фалсафий манфаатларгача бўлган анча содда йўллارни босиб ўтди. Эстетик эҳтиёжлар эса мунтазам равишда янгидан пайдо бўлаётган ишлаб чиқариш ва бадиий фаолият йўли билан қондириб борилади. Ҳар қандай эҳтиёж пайдо бўлар экан, ўзини қондиришга даъват этади. Шу сабабли, манфаатларда мақсадга мувофиқлик, фойдага муносабат ҳисси иштирок этади. Маънавий кадриятлар кишилар маънавий оламининг шаклланиши ва тараккиёти, уларнинг маънавий бойиши учун кадр қимматга эга бўлган нарсалар ҳодисалар маънавий кадриятлар дейилади. Улар инсон фаолияти, меҳнати, яратувчанлиги, ижодкорлигининг маҳсули ҳисобланади. Масалан, рассом, шоир, файласуф, физик олим, санъат асарлари, илмий тадқиқотлар, олам ҳақидаги асарларнинг муаллифлари сифатида маънавий кадриятларни яратувчиларидир. Бундай ижодий жараёнда улкан ақлий кучлар сарфланади, тафаккурнинг эски андозалари бартараф этилади. Олимларнинг фикрлари, шоирларнинг кайнок кечинмалари, илмий кашфиёт сирлари предметли — моддий тусга кирар экан, ишлаб чиқаришнинг бошка соҳалари ҳам бунга сафарбар этилади. Яратилган буюмлар оддий эмас, балки маданият предметлари, маънавий ишлаб чиқариш предметлари, буюмлари сифатида юзага келади. Уларда билимнинг асослари, инсоний муносабатларнинг тажрибалари гавдаланади, бизнинг онгимизга гўзаллик, эзгулик, ҳақиқат тўғрисидаги тасаввурларни олиб киради. Маънавий кадриятларга хос хусусиятлардан яна бири тафаккур ва ҳиссиётнинг энг умумий шаклда намоён бўлишидир. Ҳоҳ санъатда, ҳоҳ фанда, ҳоҳ фалсафада бўлсин, бу нарса ўзига хос моддийлашади. Моддийлаштириш жараёнининг ўзи амалий фаолият бўлиб, малакалар, қобилиятларни гавдалантиришни такозо қилади, у амалиёт

сифатида эса маънавийликни моддий нарсаларга кўчиради. Маънавий фаолиятнинг яна бир хусусияти шундаки, амалиёт ўз ичига ниҳоятда ранг-баранг меҳнат малакаларини камраб олади, шу сабабли, маънавий кадрятларни яратишдан кўзланган асосий максад — бу моддийликни идеалликка «буйсундириш»дан иборат бўлади. Масалан, рассом оламини бошқаларга ўхшаб мушоҳада этади, унга ўз муносабатини билдиради. Бирок «кўргани»ни, кечирганини, кузатишларини ҳамма моддийлаштира олмайди, бунинг учун, яъни ранглар билан ижод қилиш учун алоҳида қобилият бўлиши лозим. Гипотеза асосида фикрловчи олим ўз фикрларини эксперимент билан мустахкамлаши керак, эксперимент эса ўзига хос малакани талаб қилади. Мусикачи учун қобилиятли бўлишдан ташқари яна ривожланган туйғу, чуқур эшитиш қобилияти ҳам зарур.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, маънавияти бой, тафаккури кенг, ижтимоий фаол инсон жамият бойлигидир. Ҳозирги жамиятимизнинг маънавий янгиланиш жараёнида бундай инсонларнинг ҳар бир жабҳада ўз ўрнига эгаллиги ва келажак авлодни тарбиялашда муҳим ўринга эга эканлиги билан белгиланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент, «Ўзбекистон», 1998.
2. И. А. Каримов. Ўзбекистон : миллий институт, иқтисод , сиёсат, мафкура. — Тошкент, «Ўзбекистон», 1996.
3. И. А. Каримов. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз.-Тош кент, «Ўзбекистон», 2001.
4. Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. — Тошкент, 2000.
5. Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққитининг пойдевори. — Тошкент, 6.«Шарқ», 1998. Й. Жумабоев. Ўзбекистонда фалсафий ва ахлоқий таълимотлар тараққиёти тарихидан. — Тошкент, «Ўқитувчи», 1997.
7. А. Иброҳимов, Х Султонов, Н. Жураев. Ватан туйғуси. — Тошкент, «Шарқ, 1996.
8. И. Комилов. Тасаввуф. I китоб. Тошкент, «Ёзувчи», 1996.
9. М. Махмудов. Али дил (Маънавий олам сирлари). — Тошкент, «Ўқитувчи*, 1997.
10. Т. Махмудов. Мустақиллик ва маънавият. — Тошкент, «Шарқ», 2001.

11. О. Мусурмонова. Маънавий кадриятлар ва ёшлар тарбияси. —Тошкент, «Ўқитувчи», 1996.
12. С. Отамуродов, Ж. Раматов, О. Хусанов. Маънавият асослари. Тош кент, 2002.
13. Фалсафа. Қомусий лугат. — Тошкент, «Шарк», 2004.
14. И. Эргашев. Давлат сиёсати ва маънавият. «Миллий тикланиш», 1997, 13 май.
15. А. Эркаев. Маънавият — миллат нишони. Тошкент, «Маънавият», 1997.
www.ziyouz.com
16. Нурмухамеджанов, А. (2022). ЁШЛАР ИЖТИМОЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДА БЎШ ВАҚТДАН ФОЙДАЛАНИШ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 442-446.
17. Shakirov, T. N. (2022). SUCCESSION IS THE MAIN PRINCIPLE OF DEVELOPMENT OF NATIONAL MUSIC CULTURE. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(06), 1-10.
18. Nurmamatovich, S. T. (2021). Theoretical of national music culture fundamentals.
19. Mahmudovich, N. A. (2023). SOME ASPECTS OF THE CONCEPT OF SPIRITUAL RENEWAL IN UZBEKISTAN. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 16,
20. Xusanovna, D. N. (2023, April). BOLALAR FALSAFASI VA UNING SHAXS RIVOJIDAGI O‘RNI. In *E Conference Zone* (pp. 73-78).
21. Djalalova, N. (2023). YOSHARNING ESTETIK TAFAKKURINI TARBIYALASH VA YUKSAKTIRISHDA MUSIQIY MADANIYATNING O‘RNI. *Прикладные науки в современном мире: проблемы и решения*, 2(4), 7-10.
22. Нажметдинова М.М. У.Рахмонов А.Эргашев The Role and Importance of Music Clubs in The Leisure of Young People *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* <https://zienjournals.com> ISSN NO:2770-2367 Date of Publication:22-11-2021 A Bi-Monthly, Peer Revived International Journal Volume 2 47-49
23. Нажметдинова М.М S.Mannopov, I.Nazarova, Sh.Atabayeva, J.Mo‘yidinov Analysis of research on aesthetic features of uzbek folk music *Turkish online journal of qualittave Inquiru (TOJQI) Volume 12,ISSue 10 Oktober 2021:3528-3533*
24. Ergashev, A. (2022). MUSIC EDUCATION IN FOREIGN COUNTRIES. *Science and Innovation*, 1(7), 262-265.
25. Tursinovich, A. K., & Abdullayevich, A. E. (2022, June). MILLIY-AN‘ANAVIY MUSIQIY CHOLG‘U SOZLARINING TASNIFI. In *Archive of Conferences* (pp. 245-248).

26. Tursinovich, A. K., & Abdullayevich, A. E. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248.
27. Mannopov, S., Karimov, A., Ataboeva, S., Ergashev, A., & Usmanova, S. (2021). Development Of Symphonic Music in Uzbekistan. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 53-56.
28. Karimov, A., Mamaziyaev, K., Kholikova, G., Ergashev, A., & Kirgizov, I. (2021). Symbol Of Instruments In State Performance Served In Uzbekistan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
29. Ergashev, A. (2022). MUSIQA TA'LIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 545-554.
30. Juramirzayev, A., & Ergashev, A. (2022). THE SCIENTIFIC AND CREATIVE ROLE OF THE PEOPLE'S ARTIST OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN, PROFESSOR SULTANALI MANNOPOV IN THE PROMOTION OF THE UZBEK NATIONAL MUSICAL ART. *Science and innovation*, 1(B7), 121-125.
31. Ergashev, A. (2022). XORIJIY DAVLATLARDA MUSIQA TARBIYASI. *Science and innovation*, 1(C7), 262-265.
32. Ergashev, A., Ataboyeva, S., Djalalova, N., & Usmonova, S. (2021). THE ROLE OF COMPOSERY IN THE ART OF NATIONAL SINGING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 863-867.
33. Хожимаматов А. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МИЛЛИЙ МУСИҚИЙ МЕРОСГА МУНОСАБАТНИ ЎЗГАРИБ БОРИШ ТЕНДЕНЦИЯСИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ. “JOURNAL OF SCIENCE-INNOVATIVE RESEARCH IN UZBEKISTAN”. JURNALI VOLUME 1, ISSUE 2, 2023. JUNE 249-253 bet.
34. Achildiyeva, M. (2023). PATNISAKI ASHULANING IJTIMOIIY JARAYONDA FALSAFIY TARAQQIYOTI XUSUSIDA. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 1(2), 254-266.
35. Achildiyeva, M. (2023). QADIMGI DAVR CHOLG 'U SOZLARI VA ULARNING KELIB CHIQISHI. DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY", 14(1).
36. Achildiyeva, M., & Mohinur, M. (2023). O 'ZBEK SAN'ATINING ZABARDAST HOFIZI JO 'RAXON SULTONOV. DENMARK" THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF SCIENTIFIC PROGRESS IN MODERN SOCIETY", 14(1).

37. Achildiyeva, M., & Sabina, B. (2023). ALISHER NAVOIY ASARLARIDA MUSIQIY ATAMALAR. *Gospodarka i Innowacje.*, 34, 494-498.
38. Achildiyeva, M., & Atkiyoyeva, R. (2023). O ‘ZBEK MILLIY BALETLARINING PSIXO-ESTETIK AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 34, 485-489.
39. Namozova, D. T. (2021). MUSIQA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI KREATIVLIK HAMDA ERKIN TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNI TASHKIL ETISH. *Scientific progress*, 2(2), 1313-1315.
40. Namozova, D. (2022). BO ‘LAJAK MUSIQA O ‘QITUVCHILARINING KREATIV KOMPETENTLIGINI MUSIQA TARIXI FANINI O ‘QITISH VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH. *Science and innovation*, 1(B6), 942-950.
41. Sultonov, A. (2022). MUSIQIY IDROKKA TA‘SIR ETUVCHI TRANSFORMATSION TENDENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 314-323.
42. D Namozova, Z Astanova, M Egamberdiyev APPROACH TO THE USE OF THE LIVES AND WORKS OF BLIND MENTOR ARTISTS IN EDUCATING YOUNG PERFORMERS (ON THE EXAMPLE OF RASULQORI MAMADALIYEV) *Science and innovation 2 (B4)*, 149-151
43. Rustamov, I. (2022). DOYRA CHOLG‘USIDA IJROCHILIK MAHORATINI OSHIRISHDA QO‘LLANILADIGAN MASHQLAR MOHIYATI. *Science and innovation*, 1(B6), 456-460.
44. Rustamov, I. (2022). The Place of Doira Instrument in Uzbek National Art. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 5, 74-77.
45. Rustamov, Ismoil (2023). DOIRA CHOLG‘U IJROCHILIGIDA IJROVIY USULLARNING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (4), 74-79.

Research Science and
Innovation House

